

УДК 81'42:[811.161.3+811.111]

UDC 81'42:[811.161.3+811.111]

КАМУНІКАТЫЎНА-ПРАГМАТЫЧНЫЯ ХАРАКТАРЫСТЫКІ АДРАСАНТА І АДРАСАТА Ў МЫТНЫМ МЕДЫЯДЫСКУРСЕ (СУПАСТАЎЛЯЛЬНЫ АНАЛІЗ)

COMMUNICATIVE-PRAGMATIC CHARACTERISTICS OF SENDER AND ADDRESSEE IN CUSTOMS MEDIA DISCOURSE (CONTRASTIVE ANALYSIS)

В. Ю. Шыманская,

кандыдат філалагічных навук, дацэнт, загадчык
кафедры замежных моў Беларускага дзяржаўнага
педагагічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка

O. Shymanskaya,

PhD in Philology, Associate Professor, Head of the
Department of Foreign Languages, Belarusian State
Pedagogical University named after Maxim Tank

Паступіў у рэдакцыю 21.01.20.

Received on 21.01.20.

У артыкуле на матэрыяле выбаркі з тэкстаў навін афіцыйных сайтаў мытных і пагранічных служб Беларусі, Расіі і Вялікабрытаніі аналізуюцца камунікатыўна-прагматычныя характарыстыкі адрасанта і адрасата ў мытным медыядыскурсе. Дыяхранічны аналіз мытных медыятэкстаў дазволіў сцвярджаць, што пры перавазе механізмаў дэперсаналізацыі адрасанта ў рускай і беларускай мовах назіраюцца некаторыя зрухі ў бок персаналізацыі адрасанта праз актывізацыю станючага ацэначнага і дзейнаснага кампанентаў.

Ключавыя словы: мытны дыскурс, мытня, медыядыскурс, адрасант, адрасат, прагмаінтэнцыя, прагматычны патэнцыял, катэгорыя ацэнкі, медыятэкст, навіны, архетып.

The article analyzes the communicative-pragmatic characteristics of sender and addressee in customs media discourse on the material of samples from the news texts of the official websites of customs and border services of Belarus, Russia and Great Britain. The diachronical analysis of customs media texts allows to assert that with the majority of depersonalization mechanisms of sender in Russian and Belarusian there are some shifts towards personalization of sender by means of activation of positive evaluation and activity components.

Keywords: customs discourse, customs, media discourse, sender, addressee, pragmatic intention, pragmatic potential, category of evaluation, media text, news, archetype.

Супастаўляльны аналіз мытных медыятэкстаў характарызуецца актуальнасцю не толькі ў сувязі з актывізацыяй інтэграцыйных працэсаў у сферы рэгулявання міжнароднага гандлю, але і як сфера мовы, якая адлюстроўвае наяўнасць у сучаснай свядомасці яе носьбітаў пэўных архетыпічных вобразаў, прагматычных устаноў і мадэлей, некаторыя з якіх трансфармуюцца і змяняюцца.

У той час як пераважная частка нешматлікіх даследаванняў мытнага дыскурсу канцэнтруецца на тэрміналагічных аспектах і ўжываннях пэўных клішэ [1–3], найбольш запатрабаваным і навукова абгрунтаваным нам бачыцца даследаванне тэкстаў мытнай тэматыкі з пазіцый дыскурсу-аналізу; менавіта таму ў святле задачы «дзейснай інтэрпрэтацыі тэксту ў сістэме рэальных сітуацый» [4, с. 40] найбольшы інтарэс набывае параўнальнае даследаванне змен у перадачы камунікатыўных прагмаўстаноў у мытным медыядыскурсе, асабліва таму, што гэтая сфера мовы характарызуецца высокай ступенню «дэперсаналізацыі», імпліцытнай пазіцыяй аўтараў.

Дыяхранічны аналіз медыятэкстаў, апублікаваных з розніцай у адзін год (тэксты публікацый 2017–2018 і 2019 гадоў), сведчыць пра пэўныя зрухі ў кагнітыўна-прагматычных характарыстыках адрасанта і адрасата, менавіта выяўленне і апісанне гэтых змен і тэндэнцый з'яўляецца задачай дадзенага артыкула. Матэрыялам даследавання паслужыла скразная выбарка з тэкстаў навін афіцыйных сайтаў мытных і пагранічных служб Рэспублікі Беларусь (gtk.gov.by, gpk.gov.by), Расійскай Федэрацыі (customs.ru) і Злучанага Каралеўства Вялікабрытаніі і Паўночнай Ірландыі (gov.uk/government/organisations/border-force).

У папярэдніх даследаваннях мы адзначалі адсутнасць ацэначных кампанентаў у характарыстыцы беларускага мытніка ў медыядыскурсе [5], аднак аналіз

выбаркі з публікацый 2019 года сведчыць пра некаторыя зрухі ў гэтай сферы. Так, з'яўляюцца даволі рэдкія ацэначныя лексемы, якія характарызуюць не ўласныя рысы мытніка (напрыклад, годнасць, кемлівасць, руплівасць), а вынікі яго дзейнасці: *за садзейнічанне ў развіцці мытнага адміністравання ... удастоеныя сертыфікатаў; мытныя органы з'яўляюцца надзейным удзельнікам Сусветнай мытнай арганізацыі; няўхільна захоўваюць узятыя на сябе абавязкі і дабіваюцца пэўных поспехаў; мытная служба дасягнула значных поспехаў у мадэрнізацыі і правядзенні рэформ.*

Дадзены тып кантэкстаў відавочна адлюстроўвае зрух у рэпрэзентацыі вобразу Мытніка не як інструмента ўлады і закону, але як актанта, дзейнаснай асобы. Можна канстатаваць некаторую ступень няўпэўненасці ў пазітыўных выказваннях, пра якую сведчыць перавага дзеяслоўных (з характарыстыкай дзеяння, функцыянальных), а не ацэначных лексем: *савременная таможня способна продолжать работу по...; ориентиры, необходимые для достижения амбициозных, но осуществимых целей; паспяхова завершена два этапы ўнутрырэспубліканскага пілотнага праекта; мытная служба Беларусі актыўна ўкараняе сучасныя практыкі; мытнікі ўжо перавысілі паказчыкі, устаноўленыя Стратэгіяй развіцця мытных органаў на 2019 год.*

Разгледзім характэрныя рысы адрасанта і адрасата мытнага медыядыскурсу з пазіцый семантычнай граматыкі. Брытанскі мытны медыядыскурс адлюстроўвае прагмаўстаноўку на ўпэўніванне, на аб'яднанне адрасанта і адрасата ў адзінае «мы» праз заклік да супрацоўніцтва і супрацьпастаўленне законапалухмяных грамадзян і мытнай службы злачынцам. Нягледзячы на тое, што ў наступных прыкладах «мы» адносіцца да мытнай службы, кароткі тэкст-заклік грамадзян да супрацоўніцтва ў канцы кожнага медыятэк-

сту пашырае значэнне «мы» да ўсяго грамадства, якое жыве ў адпаведнасці з законам: **we exposed their crimes 'мы раскрылі іхнія злачынствы', we are determined to bring cases like this before the courts 'мы адказныя за тое, каб падобныя справы разглядаліся ў судзе'**. Такім чынам ствараецца вобраз мытніка-пераможцы, трансляецца лозунг «мы перамаглі!», фокусам выказвання становіцца перамога закону і кемлівасці мытніка, ухваленне прафесіяналізму і грамадзянскай сумленнасці (праз далучэнне да «мы» мытніка-пераможцы адрасат тэксту таксама атаясамліваецца з сумленнасцю і законнасцю).

У беларускім і расійскім мытным медыядыскурсе пераважае тактыка застрашэння, а феномен «мы, грамадзяне», апісаны вышэй, не сустракаецца ногул. Больш таго – навідавоку дэперсаналізацыя як адрасанта, так і адрасата, якая ствараецца дзякуючы вялікай колькасці пасіўных і безасабовых канструкцый: *З Расіі ў Беларусь мелі намер увезці больш за 23 тоны шклямайнай вадкасці з метаналам; У сувязі з парушэннем правілаў транспарціроўкі тавараў праглядаюцца прыкметы адміністрацыйнага правапарушэння; попытка ввоза пресечена; даецца сер'ёзная праваявая аценка, яму грозіць до 25 лет лишения свободы.*

У той жа час нельга сказаць, што іншыя канструкцыі не ўжываюцца – яны таксама ў наяўнасці, аднак пераважае менавіта граматыка афіцыйнага стылю, і ў дадзеным выпадку складана вызначыць, што з'яўляецца першасным – імкненне абагульніць і максімальна дэперсаналізаваць вобраз закону ці традыцыя афіцыйнага стылю хронікі-паведамлення, якая склалася на падставе гэтай тэндэнцыі.

Цікавы зрух у ступені дэперсаналізацыі адрасанта можна назіраць на фоне актывізацыі інтэграцыйных працэсаў у сферы мытнай справы і знешнеэканамічнай дзейнасці наогул. Так, на афіцыйным партале Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь прыводзіцца цытата з выступлення Юрыя Сянько: *На сёгодняшні дзень мы констатуем увеличение количества потоков, которые идут через наши участки границы. Адзначым, што гэты тэкст не адносіцца да выбаркі з мытнага медыядыскурсу, аднак можа быць разгледжаны ў нашым даследаванні, паколькі належыць старшыні Дзяржаўнага мытнага камітэта. Найбольшую цікавасць прадстаўляе працяг цытаты, у якой мытная служба, якая ў папярэднім сказе выступала ў ролі станоўчай і актыўнай дзейнай сілы, раптам ператвараецца ў пасіўны аб'ект («праз нас едуць»): **Мы создаем условия, и через нас едут.***

Калі супаставіць разгледжаныя вышэй камунікацыйна-прагматычныя ўстаноўкі, можна прыйсці да высноў адносна таго, як мадэлюецца вобраз адрасанта мытнага медыятэксту ў розных лінгвакультурах: сумленнага грамадзяніна, які супрацоўнічае з мытнымі службамаі, або патэнцыяльнага злачынцы, якога папярэджваюць аб адказнасці. Відавочна, што выкарыстанне ў расійскіх і беларускіх медыятэкстах маніпуляцыйных тэхнік застрашэння сведчыць пра апеляцыю да архетыпу Цень, а дакладней – злачынскага, адмоўнага, негатыўнага ў святломасці і сацыяльнай ролі адрасата. Адрасат успрымаецца як патэнцыяльны злачынца.

Як канстатуе І. Рагімаў у сваім даследаванні «Філасофія злачынства і пакарання», застрашэнне пакараннем негатыўна сказваецца на паводзінах, і раз-

віццё грамадства суправаджаецца перамяшчэннем фокуса з застрашэння на маральны ціск [6]. У той час як прагамінтэнцыя непазбежнасці пакарання, пакарання ў адпаведнасці з законам мае месца ў мытным дыскурсе кожнай мовы, рэалізуецца яна рознымі сродкамі і тактыкамі.

Параўнаем камунікацыйна-прагматычныя сітуацыі папярэджання злачынстваў, якія даволі часта фармулююцца ў канцы медыятэкстаў: *People who deliberately purchase counterfeit goods are funding and supporting serious and organised criminals and their illegal activity 'Грамадзяне, якія наўмысна набываюць кантрафактныя тавары, падтрымліваюць злачынцаў'*. Відавочна, што прагамінтэнцыя маральнага ўздзеяння пераважае над застрашэннем праз зварот да свядомасці адрасата.

Разгледзім папярэджанне ў аналагічным кантэксце з беларускага мытнага дыскурсу: *Дзяржаагранкамітэт нагадвае, што за незаконнае перамяшчэнне падобных рэчываў ... прадугледжана адказнасць па ст. 328-1 Крымінальнага кодэкса.* Дадазенае супастаўленне відавочна ілюструе ўласцівыя брытанскаму і беларускаму мытнаму дыскурсу рысы – акцэнт на супрацоўніцтва і апеляцыю да сумлення ў першым і застрашэнне пакараннем у апошнім.

Тым не менш мы не можам абысці ўвагай кантэксты ў беларускім мытным дыскурсе, у якіх ёсць прагмаўстаноўка на супрацоўніцтва і станоўчае (а не падазронае) стаўленне да адрасата. Як сведчыць наступны прыклад, адрасат мытнага медыятэксту – не заўсёды патэнцыяльны злачынца: *Дзяржаагранкамітэт нагадвае пра магчымасць адсочвання абстаноўкі перад пунктамі пропуску ў рэжыме онлайн; нагадваем, што ў аўтадарожных пунктах пропуску ... функцыянуе сістэма электроннай чаргі.*

Наяўнасць слова нагадвае сведчыць пра ўсталяванне сяброўскага, даверлівага кантакту з адрасатам, з пазіцыі не сілы і ўлады, а сумленнасці і дапамогі. Аднак яскрава відаць, што прыведзены кантэкст датычыцца толькі сферы аптымізацыі мытнага кантролю і паскарэння працэдур, ніяк не злачынстваў. У той час як у брытанскім медыядыскурсе словы *раіць, заклікаць* могуць сустракацца і ў кантэкстах, дзе прыгадваюцца правапарушэнні: *Consumers who believe they have purchased counterfeit goods are advised to contact... 'Грамадзянам, якія лічаць, што яны набылі кантрафактныя тавары, рэкамендуецца звярнуцца...'* *I would urge anyone tempted by cheap cigarettes and tobacco to think again 'Я заклікаю двойчы падумаць, перш чым спакусіцца на танныя цыгарэты'.*

Такім чынам, пры перавазе механізмаў дэперсаналізацыі адрасанта мытнага тэксту ў рускай і беларускай мовах, назіраюцца некаторыя зрухі ў з'яўленні пазітыўных (пераважна, функцыянальных) характарыстык дзейнасці адрасанта, пры гэтым ступень уключэння ва ўзаемадзеянне з адрасатам і актыўнасць адрасанта застаюцца на даволі нязначным узроўні.

Адрасант брытанскага мытнага дыскурсу – высокапрафесійны, вопытны, добразычлівы прадстаўнік мытнай службы, які паважае адрасата, заклікае да яго свядомасці і запрашае да супрацоўніцтва дзеля дабрабыту сваёй краіны. Адрасант беларускага і расійскага мытнага дыскурсу – пераважна дэперсаналізаваны архетып Закона, які апелюе да страху і часцей звяртаецца да адрасата як да патэнцыяльнага злачынцы.

У той же час назіраюцца пэўныя зрухі ў бок персаналізацыі адрасанта мытнага медыядыскурсу праз ужыванне ацэначных кампанентаў (функцыянальная, знешняя ацэнка) і актывізацыю дзейнаснага кампанента («мы»).

Адрасат мытнага медыятэксту – не толькі прадастаўнік мытных службаў, аднак шырэй – грамадзянін краіны. У брытанскай моўнай культуры – гэта свядомы грамадзянін, надзелены ведамі і сумленнем, гатовы да супрацоўніцтва з уладай, у расійскай і беларускай моўнай культуры – грамадзянін, свядомасць і законапаслухмянасць якога ставіцца пад пытанне, у большасці выпадкаў – гэта патэнцыяльны злачынец.

На падставе прааналізаваных прыкладаў можна сцвярджаць, што ў параўнанні з папярэднім перыядам у 2019 годзе значна павялічылася колькасць медыя-

тэкстаў з пазітыўнай рэпрэзентацыяй вынікаў работы мытных органаў, у той жа час уласцівыя медыятэкстам інтэнцыі застрашэння, адмежавання ад адрасата і дэперсаналізацыі захоўваюць сваю вагу як маркеры беларускамоўнага мытнага медыядыскурсу.

Бясспрэчна, далейшае дыяхранічнае даследаванне мытнага дыскурсу ў розных мовах дазволіць больш глыбока і дакладна прааналізаваць прапанаваныя ў артыкуле палажэнні, пацвердзіць вызначаныя і, магчыма, выявіць новыя тэндэнцыі ў лінгвапрагматычных характарыстыках адрасанта і адрасата.

Вынікі артыкула могуць быць выкарыстаны ў даследаваннях дыскурсу і медыятэкстаў, пры вывучэнні архетыпаў і канцэптаў моўных культур, пры перакладзе навін мытнай тэматыкі з улікам спецыфікі зыходнай і перакладной мовы.

ЛІТАРАТУРА

1. Сосунова, Г. А. Функционирование и семантическая характеристика языковых клише во французском языке (на материале таможенного дискурса) [Электронный ресурс] / Г. А. Сосунова // Язык и культура. – 2014. – № 2 (26). – Режим доступа: http://journals.tsu.ru/language/&journal_page=archive&id=1062&article_id=10942. – Дата доступа: 10.12.2019.
2. Федорченко, Е. А. Становление и развитие терминологической лексики таможенного дела в русском языке [Электронный ресурс]: дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01 / Е. А. Федорченко. – Москва, 2004. – 570 л. – Режим доступа: <https://www.dissercat.com/content/stanovlenie-i-razvitie-terminologicheskoi-leksiki-tamozhennogo-dela-v-russkom-yazyke>. – Дата доступа: 10.12.2019.
3. Двойнина, Е. В. Стратегии и тактики речевой манипуляции во внешнеязыковой действительности (на материале таможенного дискурса) [Электронный ресурс] / Е. В. Двойнина // Филологический аспект. – 2018. – № 5 (37). – Режим доступа: <http://scipress.ru/philology/articles/strategii-i-taktiki-rechevoj-manipulyatsii-vo-vneyazykovoj-dejstvitelnosti-na-materiale-tamozhennogo-diskursa.html>. – Дата доступа: 10.12.2019.
4. Іўчанкаў, В. І. Медыярыторыка: рытарычныя асновы журналістыкі, лінгвістыка публіцыстычнага тэксту, дыскурсны аналіз сродкаў масавай інфармацыі: курс лекцый / В. І. Іўчанкаў. – Мінск : Адукацыя і выхаванне, 2009. – 280 с.
5. Shymanskaya, O. Y. Pragmatic potential of news mediatexts on customs and border protection / O. Y. Shymanskaya // Filologické Vědomosti : Vědecký a praktický časopis. – 2019. – № 1. – P. 7–12.
6. Рагімов, І. М. Філасофія прэступлення і накізання / І. В. Рагімов. – СПб. : Юрыдычны цэнтр, 2015. – 290 с.

REFERENCES

1. Sosunova, G. A. Funktsionirovanie i semanticheskaya kharakteristika yazykovykh klishe vo frantsuzskom yazyke (na materiale tamozhennogo diskursa) [Elektronnyi resurs] / G. A. Sosunova // Yazyk i kultura. – 2014. – № 2 (26). – Mode of access: http://journals.tsu.ru/language/&journal_page=archive&id=1062&article_id=10942. – Date of access: 10.12.2019.
2. Fedorchenko, E. A. Stanovlenie i razvitie terminologicheskoi leksiki tamozhennogo dela v russkom yazyke [Electronic resource]: dis. ... d-ra filol. nauk : 10.02.01 / E. A. Fedorchenko. – Moskva, 2004. – 570 l. – Mode of access: <https://www.dissercat.com/content/stanovlenie-i-razvitie-terminologicheskoi-leksiki-tamozhennogo-dela-v-russkom-yazyke>. – Date of access: 10.12.2019.
3. Dvoynina, E. V. Strategii i taktiki rechevoi manipulyatsii vo vneyazykovoi dejstvitelnosti (na materiale tamozhennogo diskursa) [Electronic resource] / E. V. Dvoynina // Filologicheskii aspekt. – 2018. – № 5 (37). – Mode of access: <http://scipress.ru/philology/articles/strategii-i-taktiki-rechevoj-manipulyatsii-vo-vneyazykovoj-dejstvitelnosti-na-materiale-tamozhennogo-diskursa.html>. – Date of access: 10.12.2019.
4. Іўчанкаў, В. І. М'едыярыторыка: рытарычныя асновы журналістыкі, лінгвістыка публіцыстычнага тэксту, дыскурсны аналіз сродкаў масавай інфармацыі: курс лекцый / В. І. Іўчанкаў. – Мінск : Адукацыя і выхаванне, 2009. – 280 с.
5. Shymanskaya, O. Y. Pragmatic potential of news mediatexts on customs and border protection / O. Y. Shymanskaya // Filologické Vědomosti : Vědecký a praktický časopis. – 2019. – № 1. – P. 7–12.
6. Ragimov, I. M. Filosofiya prestupleniya i nakazaniya / I. V. Ragimov. – SPb. : Yuridicheskii tsentr, 2015. – 290 s.